

Є. В. Гавриленко

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

**АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА XVIII СТОЛІТТЯ
У СТЕНДАЛІВСЬКОМУ ІНТЕРТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПРОЗИ ПИСЬМЕННИКА)**

Досліджується вплив англійської літератури XVIII століття на художню та автобіографічну спадщину Стендаля на прикладі таких стендалівських егодokumentів, як «Спогади еготиста» (1832) та «Життя Анрі Брюлара» (1835-1836) із залученням до аналізу ключових для формування поетики бейлівського сповідально-мемуарного тексту творів британської літератури зазначеного періоду. В статті, зокрема, аналізуються способи утворення і формування окремих концептів стендалевської естетики та шляхи розширення лексики автобіографічних творів

Анрі Бейля, надається пояснення змісту деяких основних лексем у вокабулярі автора «Червоного і чорного», простежуються і розглядаються гіпотетичні інтертекстуальні зв'язки між автобіографічною прозою Стендаля та творчістю таких авторів англійської літератури XVIII століття як О. Голдсміт, А. Поуп, Г. Філдінг, Л. Стерн, робляться узагальнені висновки про міру впливу та ступінь взаємодії між ними.

Ключові слова: автобіографія, англійська література XVIII століття, неологізм, інтертекстуальність, happy few, poffer, Олівер Голдсміт, Генрі Філдінг, Лоренс Стерн.

Изучается влияние английской литературы XVIII века на художественное и автобиографическое наследие Стендаля на примере таких стендалевских эгодокументов, как «Воспоминания эготиста» (1832) и «Жизнь Анри Брюлара» (1835-1836) с привлечением к анализу ключевых для формирования поэтики бейлевского исповедально-мемуарного текста произведений британской литературы указанного периода. В статье, в частности, анализируются способы образования и формирования отдельных концептов стендалевской эстетики и пути расширения лексикона автобиографических произведений Анри Бейля, дается объяснение содержания некоторых основных лексем в вокабуляре автора «Красного и черного», прослеживаются и рассматриваются гипотетические интертекстуальные связи между автобиографической прозой Стендаля и творчеством таких авторов английской литературы XVIII века, как О. Голдсмит, А. Поуп, Г. Филдинг, Л. Стерн.

Ключевые слова: автобиография, английская литература XVIII века, неологизм, интертекстуальность, happy few, poffer, Оливер Голдсмит, Генри Филдинг, Лоренс Стерн.

The present article investigates the influence of English literature of 18th century on Stendhal's artistic and autobiographical heritage through the example of such his egodocuments as «Souvenirs d'égotisme» (1832) and «Vie de Henry Brulard» (1835-1836) involving some key works of British literature as being crucial for the formation of the poetics of Beyle's memoirs over the specified period. In particular, methods of creation and formation of some concepts of Stendhal's aesthetics and different ways of enlargement of the lexicon of autobiographical works by Henri Beyle are analysed, is given an explanation of the meaning of some of lexical items forming part of French author's vocabulary, hypothetic intertextual connections between Stendhal's autobiographical prose and the works of such English writers of 18th century as Goldsmith, Fielding, Sterne are revealed and examined.

Key words: autobiography, English literature of the 18th century, neologism, intertextuality, happy few, poffer, Oliver Goldsmith, Henry Fielding, Laurence Sterne.

Один з піонерів бейлезнавства К. Стрієнський (Stryiński) свого часу небезпідставно визначив Стендаля як «людину XVIII століття, яка заблукала у героїчних часах Наполеона» [25, р. 3]. Вплив попередньої епохи на художню і сповідальну спадщину письменника важко переоцінити: на сторінках стендалівських текстів повертаються до читача знані за минулої доби оповідальні моделі: за ними розігруються окремі епізоди (так, Жульєн, намагається підкорити пані де Фервак за правилами епістолярної війни, викладеними у «Небезпечних зв'язках» Лакло) і ними спрямовуються цілі сюжети (Сорель повсякчас стоїть перед життєвим вибором, колізія якого підказана захопленням автора творчістю Стерна), і, водночас, мрії про любовні пригоди юного провінціала Анрі Брюлара (alias Анрі Бейля) у Парижі – так само, як і роздуми про них знудженого Люсьєна Левена та епізод з пораненням та одуженням Фабріціо при Ватерлоо – ніби відлунюють сторінками творів галантного віку, втілюючи знайомі романні топоси. Значний вплив на формування романіста Стендаля та Бейля-автобіографа, безсумнівно, мала англійська література XVIII століття, про що засвідчують численні інтертекстуальні зв'язки між нею та художньою й сповідально-мемуарною творчістю Стендаля. Мета даної статті – висвітлити деякі з них.

Попри незнання англійської мови (онук доктора Ганьона візьметься за її вивчення лише через кілька років, після від'їзду з батьківського дому), юний Анрі

Бейль, менше з тим, вже був дещо обізнаний з літературною спадщиною Англії взагалі і XVIII століття зокрема, констатує видатний стендалезнавець В. Дель Літто (Del Litto), аналізуючи у своїй фундаментальній монографії «*La vie intellectuelle de Stendhal*» (1959), літературний багаж Стендаля у 1802 році: замолоду майбутній автор «Червоного» читає В. Шекспіра, С. Річардсона, який викликає в нього «сльози ніжності» та, ймовірно, Д. Дефо, Д. Свіфта і «чорні» романи А. Радкліфф» [8, р. 27], про деяких британських письменників, таких як Д. Аддісон, він складає уявлення не читаючи їх – зі слів свого лектора Дюбуа-Фонтанеля, який мав звичку прикрашати свої пояснення за допомогою численних цитат [8, р. 23], і якому, попри дещо іронічну згадку про професорову англійську мову в «Житті Анрі Брюлара», автор лишився вдячним [22, р. 289], зазначивши, що сам він доступив до неї «лише роки потому, коли з доброго дива загадав собі вивчити напам'ять перші чотири сторінки «Векфільдського священника» [22, р. 289-290] (тут і далі, якщо не зазначено окремо, переклад українською мовою мій – Є.Г.).

Роман О. Голдсмита не випадково посідає у стендалівській бібліотеці одне з чільних місць серед англійських текстів попереднього століття, оскільки від нього – за однією з двох найбільш впливових версій – бере свій початок бейлівський авторський концепт «*the happy few*» – «нечисленні щасливіці», термін, яким А.Бейль позначав обраного – прихильного (*bénévole*) та чутливого (*âme sensible*), водночас далекого (*mon lecteur de 1880*) та близького (*quelque âme que j'aime*) – майбутнього читача своїх сповідальних творів: «*tracts..*) *I have the consolation of thinking are read only by the happy Few*» – «Я маю втіху від думки про те, що їх (мої трактати) читають лише нечисленні щасливіці», – говорить головний герой книги – добрий отець Прімороз. Втім, прообраз цієї знаменитої стендалівської формули постає ще з авторського щоденника письменника 1804 року: 21 флореаля (11 травня) Бейль, зокрема занотує: «...*ce parlerre était ce me semble, composé de l'heureux petit nombre*» [21, р. 127] – «...цей партер, як мені здавалося, складався з тих небагатьох щасливих», хоча, вперше цей вислів ужито дещо раніше, коли на початку того ж року у листі до Е.Муньє він позначив себе його англійським еквівалентом – «*the happy few*» [20, р. 167]. Навіть набувши своєї остаточної форми, – у вигляді дзвінкого та ємкого англіцизму, – в якій він з'являтиметься, зокрема, в «Історії живопису в Італії» (видання 1817 та 1825 років) – в ролі епіграфа, та «Пармському монастирі», де він правитиме за останнє слово [11, р. 319], концепт спорадично виринатиме на сторінках стендалівських творів у своєму первинному неперекладному варіанті, як-от, у одній з версій авторської передмови до «Люсьєна Левена»: «*J'ai désiré un petit nombre de lecteurs...*» [6, р. 410] – «Я бажав собі нечисленних читачів». Канонічного ж наповнення ключове для Стендаля поняття уперше набуло у листі письменника до Луї Крозе від 28 вересня 1816 року, у якому перший наполягає на наступній формі посвяти до «Історії живопису»: «Надрукувати ... на наступній за титульною сторінці – *to the happy few*. Цьому задуму вже два роки. Це пояснює всю книгу. Я присвячую її чутливими душам» [24, р. 226]. Окрім мистецтвознавчих розвідок автора «Червоного і чорного», таких як «Історія живопису в Італії» та «Рим, Неаполь і Флоренція» [10, р. 302], Голдсмит помітно присутній у інтертексті обох стендалівських автобіографічних спроб: у «Спогадах еготиста» Бейль згадує про переглянуту ним у Лондоні у 1821 році комедію Голдсмита «*She stoops to conquer*» [23, р. 103] та змальовує критика Делеклюза за допомогою головного персонажа англійського роману: «*M. de L'Étang est un caractère dans le genre du bon vicair de Wakefield*» [23, р. 163] – «Делеклюз за характером схожий на доброго священника з Вейкфілда» (*L'Étang* – таке умовне позначення дав своєму знайомцю Стендаль); рукописи «Анрі Брюлара» містять одразу декілька варіантів стислих анотацій до «Життя» [22, р. 436-437], у яких автор «Брюлара» пов'язує між собою роман Голдсмита і власну спробу досягнути і зафіксувати власне минуле ланцюгом неочевидної подібності, називаючи свою

книгу «романом-імітацією «Вейкфільдського священника», а в самому тексті автобіографічного твору кваліфікуючи його як «суперника в невинності» – «*émule en innocence*» [22, р. 283], що вчергове ставить знак питання про авторську гру з читачем чи мистифікацію, вважає один из провідних стендалезнавців сучасності Б. Дідьє (Didier) [12, р. 273]. Попри свою доведеність, ця гіпотеза про походження знаного стендалівського концепта не зустріла одностайної підтримки стендалезнавчих кіл, лишивши питання відкритим: А. Мартіно (Martineau), наприклад, ще 1951 року зазначав як про «вдале відкриття» про припущення Поля Азара, яке змусило звернути увагу на твір Голдсмита як на ймовірне джерело запозичення [15, р. 134], – на противагу вже існуючому поясненню генези відомої бейлівської формули. Про прихильність до цієї теорії в різні часи заявляли такі фахівці як вже згадувані П. Азар (Hazard) та А. Мартіно, Б. Дідьє, Р. Деньє (Dénier), визнавали її як можливе пояснення Ж. Блен (Blin) і В. Дель Літто, хоча, останній і дорікав П. Азару тим, що він не поцікавився, коли саме був прочитаний Стендалем роман «співця англійської глибинки» [8, р. 94].

Інша, маловідома версія появи вислову «the happy few» у стендалівському лексиконі, як вказує Ж. Блен [6, р. 411], належить італійському філософу Гальвано делла Вольпе (Galvano della Volpe), який пов'язує його виникнення з твором англійського поета XVIII століття Александра Поупа (Pope) «Досвід про критику» («An Essay on Criticism») (1711), який, з-поміж іншого, пише: «Such once were Criticks, such the Happy Few, Athens and Rome in better Ages knew» [18, р. 37] (дано зі збереженням оригінальної орфографії) – «Такі колись були критики, такі нечисленні щасливці, Яких знали Афіни та Рим у кращі часи». У російськомовному перекладі поеми Поупа А. Суботіним, цей вислів втрачено: «Такими были критики; таким Рукоплескали Греция и Рим» [3, р. 89]

Попри те, що Стендаль знав Поупа як перекладача Гомера [8, р. 118] та творця передмови до видання творів Шекспіра [8, р. 133-134], власна творчість англійського поета не стала об'єктом окремої рефлексії автора «Життя Анрі Брюлара», і посилання на неї носять епізодичний характер. Тому, слід зазначити, що, окрім Ж. Блена, який у своєму капітальному дослідженні «Стендаль і проблеми особистості» (1958, перевидано у 2001) принагідно стисло – однією приміткою – підсумовує історію питання, ніхто з визначних стендалезнавців до цієї теорії не звертається і до широкої дискусії її не залучає.

Неможливо оминати й іншу авторитетну теорію про витоки відомого стендалівського образу, родоначальниками якої у бейлезнавстві другої половини XX століття вважають одночасно Луї Жілліє (Gillet) та Луїджі Фосколо Бенедетто (L.-F. Benedetto) [15, р. 134; 6, р. 410], що в якості генетичного джерела дефініції називає драму В. Шекспіра «Генріх V» (1599), у 3-й сцені IV-ї дії якої ми читаємо: «But we in it shall be remembered; We few, we happy few, we band of brothers» – «А разом з ним і нас запам'ятають – Щасливців жменьку і братів по зброї» (переклад Віктора Ружицького) [4, р. 413]. Попри достатньо посередню оцінку цієї шекспірівської п'єси з боку самого Анрі Бейля [19, р. 672] і аргументованість теорії запозичення формули «the happy few» з книги Голдсмита, версія про її походження з твору Великого Барда є доволі популярною у стендалезнавстві: про неї згадує А. Мартіно [15, р. 134] і не обходить увагою Ж. Блен [6, р.410], у її безсумнівності упевнена М. Ді Майо (Di Maio) [13, р. 8], саме під впливом «Генріха V», припускає К. Гундерсен (Gundersen), в орфографії імені автобіографічного героя «Брюлара» з'являється нетипова для його франкомовного написання літера «Y» – Ненгу, яка ще більше відчужує Анрі від його справжніх родинної та національної ідентичності на користь вигаданих і самовільно присвоєних [14, р. 367].

Ще одне поняття англомовного походження у стендалівському вокабулярі, що заслуговує на пильну увагу, – слово «poffer», похідне від «to puff» – «розхвалювати, захвалювати, надмірно рекламувати». Попри те, що, на відміну від бага-

трьох інших стендалівських неологізмів, автору «Червоного і чорного» не вдалося ввести новоутворену лексему в широкий обіг у французькій мові [17, р. 542], на сторінках його творів випадки вживання слова далеко не поодинокі. Стендаль плідно використовує його як у вигляді деривату – таким ми зустрічаємо його у «Житті Анрі Брюлара», де автобіограф, рефлектуючи про можливу подальшу долю власної сповіді, відгукується про одного з літераторів минулих років, та застосовує власний неологізм, принагідно пояснюючи майбутньому читачеві його походження: «Si...la chose semble ennuyeuse, on en parlera au bout de trente ans comme aujourd'hui l'on parle du poème de la Navigation det cet espion d'Es-ménard...cet espion était ce me semble, censeur ou directeur de tous les journaux qui le pouffaient (de to puff) à l'outrance toutes les semaines» [22, р.31-32] – «Якщо...річ ця (спогади Стендала – Є.Г.) видається нудною, за тридцять років про неї говоритимуть, як сьогодні говорять про поему «Мореплавство» цього шпигуна Еменара... цей шпигун, здається, був цензором або директором усіх газет, які щотижня без міри його паффували (від to puff)», так і у незмінній англомовній орфографії [17, р. 542.]. Згідно з припущенням Ж. Мелія (Mélia), висловленим на початку минулого століття і згодом підтриманим Б. Дідьє у коментарях до видання «Брюлара» [22, р. 453], англіцизм був запозичений А. Бейлем з останньої комедії британського драматурга XVIII століття Річарда Брінслі Шерідана «Критик» (1779) [16, р. 201-202], герой якої – містер Пуф (у перекладі Боброва-Богословської, у Шерідана – Puff) так говорить про своє ремесло: «I love to be frank...and to advertise myself, ...I'm a practitioner in panegyric, ...a professor of the art of puffing...». На подібну можливість вказує, зокрема, і повідомлення А. Кордьє (Cordier), який наприкінці XIX століття отримав у власність від антиквара Буччі стендалівські *Elementari sulla poesia*, серед яких – текст комедії Шерідана «Суперники» (1775) з приміткою Бейля: «Good à copier excepté le dernier acte. Bonne pièce de romanesque» [7, р. XXV], що, ймовірно, свідчить на користь наведеної вище тези.

Доволі прозора алюзивність формули, якою підсумовується 2 глава «Життя Анрі Брюлара», – «Після стількох загальних міркувань я маю народитись», – певно, не вичерпує різноманіття аспектів взаємодії найбільшого автобіографічного твору А. Бейля з «Трістрамом Шенді» Стерна, яка виходить далеко за межі звязку з ним на рівні буквального цитування, наслідування чи запозичення: шендістський інтертекст червоною лінією проходить через бейлівські проекти різних часів і жанрів – від передмови до «Двох чоловіків» через «Червоне і чорне» до «Життя Анрі Брюлара» [5, р. 688]. Стерніанством Стендала пояснюються, зокрема, етика численних авторських відступів і нелінійна хронологія оповідання, свідомо анахронічність «Брюлара»; на думку М. Нерліха (Nerlich), книга англійця – безсумнівна літературна модель структурування тексту для Бейля-самодослідника і, в якості «антироману» [1, р. 292], «анархічного варіанту роману» – заманливий жанровий орієнтир [2, р. 153-155], який Ш. Белл (Bell) визначає як своєрідну протиположність лінійній моделі автобіографії, запропонованої Руссо [5, р.688-689]; зрештою, Б. Дідьє тлумачить фігуру Трістрама на сторінках мемуарно-сповідальної прози Стендала як своєрідну символіку невимовності будь-якого початку і неможливості створення автобіографії, неможливості до якої «Анрі Брюлар» постійно повертається [12, р. 272].

«Історія Тома Джонса» також постає на сторінках «Життя» лише двічі – зокрема, коли, висловлюючи сумнів у своїй здатності знайти розуміння у читачів, вихованих на романах, що неправдиво зображують людське серце, Бейль протиставляє їм Філдінга [22, р. 54], – проте інтертекст англійського роману поширюється далеко за межі стендалівського сповідального тексту. Знайомий з творчістю британського письменника XVIII століття принаймні з 1803 року, Бейль послуговується створеними Філдінгом образами Тома Джонса та Блайфіла для задуму комедії «Два чоловіки», яка, зрештою, лишиться лише задумом [8, р. 94; 9,

р. 274], працюючи над незавершеним «Люсьєном Левеном», він постійно піддаватиме аналізу і зіставленню творчу манеру – власну і англійського романіста [9, р. 274], порівнюватиме твір британського автора з «Іліадою», констатуючи його забутість та приналежність до минулого. Втім, інтерес автора «Пармського монастиря» до «Тома Джонса», незважаючи на розчарування від французького перекладу, залишиться незмінним – почавши в якості посібника до вивчення англійської мови в бібліотеці юного Анрі Бейля, книга пройде повноцінну еволюцію сприйняття – від «другорядного» до «чудового» роману про Тома Джонса, який Стендаль – автор-початківець і зрілий майстер – неодноразово перечитуватиме, уважно вивчатиме та час від часу критикуватиме [9, р. 274].

Англійська літературна спадщина XVIII століття у рецепції Стендаля мала значний вплив на художню та сповідально-мемуарну творчість автора «Червоного і чорного», утворивши численні та різноманітні інтертекстуальні зв'язки, дослідження яких залишається актуальним і в майбутньому.

Бібліографічні посилання

1. *Вольперт Л. И.* Стернианство Пушкина и Стендаля / Л. И. Вольперт // Вольперт Л. И. Пушкинская Франция. – Тарту: 2010. – с. 282-293 [Интернет-публикация].
2. *Нерлих М.* Стендаль, сам свидетельствующий о себе и своей жизни / Михаэль Нерлих. – Пермь: УралLTD, 1999. – 361 с.
3. *Поуп А.* Опыт о критике / Александр Поуп // Поуп А. Поэмы. – М: Художественная литература, 1988. – С. 89.
4. *Шекспір В.* Генріх V / В. Шекспір // Шекспір В. Твори в шести томах. – К: Дніпро, 1985. – Т.3. – С. 349-442.
5. *Bell Sh.* Sterne, Laurence / Sheila Bell // Dictionnaire de Stendhal. – Paris: Honoré Champion, 2003. – p.688-689.
6. *Blin G.* Stendhal et les problèmes de la personnalité / Georges Blin. – Paris: José Corti, 2001. – p.410-411.
7. *Cordier H.* Molière jugé par Stendhal / Henri Cordier. – Paris: 1898. – p.XIX-XXV.
8. *Del Litto V.* La vie intellectuelle de Stendhal. Genèse et évolution de ses idées (1802-1821) / Victor Del Litto. – Paris: PUF, 1959. – p. 23-27.
9. *Dénier R.* Fielding, Henry / Renée Dénier // Dictionnaire de Stendhal. – Paris: Honoré Champion, 2003. – p.274.
10. *Dénier R.* Goldsmith, Oliver / Renée Dénier // Dictionnaire de Stendhal. – Paris: Honoré Champion, 2003. – p.302.
11. *Dénier R.* «Happy Few» (to the) / Renée Dénier // Dictionnaire de Stendhal. – Paris: Honoré Champion, 2003. – p.319.
12. *Didier B.* Stendhal autobiographe / Béatrice Didier. – Paris: PUF, 1983. – p. 272-277.
13. *Di Maio M.* Préface / Mariella Di Maio // Stendhal. Aux âmes sensibles. Lettres choisies (1800-1842) – Paris: Gallimard, 2011. – P. 7-8.
14. *Gundersen K.* Vie de Julien Sorel / Karin Gundersen // Romansk Forum, 2002/02, №16 – P. 367-370.
15. *Martineau H.* L'oeuvre de Stendhal. Histoire de ses livres et de sa pensée / Henri Martineau. – Paris: Albin Michel, 1951. – P. 133-134.
16. *Mélia J.* Les idées de Stendhal / Jean Méliá. – Paris: Mercure de France, MCMX. – P. 201-204.
17. *Sérodès S.* Poffer / Serge Sérodès // Dictionnaire de Stendhal. – Paris: Honoré Champion, 2003. – P. 541-542.
18. *Pope A.* An Essay On Criticism / Alexander Pope. – London: Printed for W.Lewis in Russel-Street; Covent-Garden, MDCCXI. – P. 37.
19. *Reid M.* Shakespeare, William / Martine Reid // Dictionnaire de Stendhal. – Paris: Honoré Champion, 2003. – P. 670-672.
20. *Stendhal.* Correspondance (1801-1805) / Stendhal. – Paris: Le Divan, MCMXXXIII. – P. 167.
21. *Stendhal.* Journal (1801-1805) / Stendhal. – Paris: Le Divan, MCMXXXVII. – p. 127.

22. *Stendhal*. Vie de Henry Brulard / Stendhal. – Paris: Gallimard, 1973. – 502 p.

23. *Stendhal*. Souvenirs d'égotisme / Stendhal. – Paris: Gallimard, 1983. – 253 p.

24. *Stendhal*. Aux âmes sensibles. Lettres choisies (1800-1842) / Stendhal. – Paris: Gallimard, 2011. – 604 p.

25. *Stryiński C.* Souvenirs d'égotisme / Casimir Stryiński // Stryiński C. Soirées du Stendhal Club. Documents inédits. Deuxième édition – Paris: Société du Mercure de France, MCMIV. – p. 3.

Надійшла до редколегії 20.05.2018 р.